

G.H. Kocks (Samesteller), J.P. Vording, A. Beugels, H. Bloemhof, e.a. (Medewerkers). *Woordenboek van de Drentse Dialecten, A-L*, 1996, LXIX + 706 pp. ISBN 90-232-3176-7. Assen: Van Gorcum. Prys f87,50. Intenprys f69,50.

Hierdie woordeboek van die dialekte in die Nederlandse provinsie Drente is gerig op die behoeftes van die breë publiek en nie net op taalkundiges en dialektoloë nie. Die uitgangspunt was dat dit ook toeganklik moes wees vir wetenskaplikes uit volkskundige, historiese en kultuurhistoriese gebiede, asook vir nuwetenskaplikes uit die streek van Drente en ander belangstellendes. Die betekenisomskrywings is derhalwe in die standaardtaal aangegee en is nie teen die agtergrond van die een of ander semantiese teorie gedoen nie.

Die woordeboek is 'n opgawe van Drentse dialekwoorde met 'n aanduiding van die lokaliteit en die semantiese waarde daarvan. Talle voorbeeldsinne is ook opgeneem om die gebruik van die woorde te illustreer. Geen aanduiding is gegee in verband met uitspraak, etimologiese aspekte en saak- en volkskundige aspekte nie.

In die voorwoord is 'n duidelike uiteensetting van hoe te werk gegaan is om die woordeboek saam te stel, wat die aard van die woordeboek is en watter dialekte gedek word met enkele kaarte ter illustrasie. Daar is ook goeie riglyne vir die gebruiker.

Die periode wat hierdie woordeboek dek, strek vanaf 1800 tot 1950. 'n Deel van die inligting is verkry uit vroeë versamelings van woordelyste en amateurwoordeboeke waarvan die oudste dateer uit 1839. Die woordeskat is verder uit boeke en tydskrifte verkry en sedert 1969 is materiaal ook mondeling ingesamel deur veldwerkers.

Die werk aan die woordeboek is in September 1969 begin toe verskillende medewerkersgroepe gevorm is, nadat die ervaring geleer het dat groepe medewerkers beter funksioneer as individuele werkers. Die ongeveer 600 entoesiasiese medewerkers was versprei oor die sewe dialekgebiede wat in Drente onderskei is. Hulle het hul dialeknavorsing vanuit twee kerndorpe in elke gebied geloods.

Die metode was om met vroeë kaartjies te werk. Die vroeë is op verskillende maniere aan die dialeksprekers gestel met die doel om sinne as antwoorde te kry. Dit het die leksikograwe in staat gestel om voorbeeldsinne by die meeste betekenis te gee.

Die dialekte

Die Drentse dialekte is Nedersaksiese dialekte, maar tegelyk ook Nederlandse dialekte, omdat hulle binne die Nederlandse taalgebied lê. Hierdie dialekte is bloot geografies afgebaken. Wat die aard van die dialekverskynsels betref, hoort baie verskynsels eerder tuis by dialekte buite die gebied van Drente. Sommige dialekgrense kon maklik bepaal word. Daar is byvoorbeeld 'n duidelike

like skeidslyn tussen die suidweste en die suidooste, en in Oos-Drente kon maklik onderskei word tussen een gebied met veengrond en 'n ander met sandgrond. Ook ander veengebiede kon maklik geïdentifiseer word op grond van klank-, morfologiese en leksikale verskille in die woordeskat. Daar is egter nie oral duidelike dialekgrense nie en daarom was dit nie maklik om op 'n werklik verantwoorde dialekindeling te besluit nie.

Verder is dit moeilik om tussen dialekvorme en Standaardnederlandse vorme te onderskei, omdat 'n definitiewe skeidslyn tussen die Drentse dialekte en Standaardnederlands nie moontlik is nie. Omdat die dialeksprekers steeds meer in aanraking met Standaardnederlands kom, is daar 'n sterk wisselwerking tussen dialek en standaardtaal. Hierdeur ontstaan daar 'n derde vorm, nl. 'n tussenvorm met elemente uit beide dialek en standaardtaal. Die tussentaal kan ook as dialek beskou word, omdat dit afwyk van die standaardtaal. Dit was egter moeilik om te besluit wat in die woordeboek opgeneem moet word.

Die dialekwoordeskat

Dialekwoordeskat is in 'n hoë mate gebaseer op dit waarmee die sprekers daagliks te doen het. Daarom hang hierdie provinsie se dialekwoorde ook nou saam met die verskillende omstandighede wat in elke gebied heers. Die materiaal van hierdie woordeboek het betrekking op algemene en alledaagse sake. Dit is opvallend dat sekere verskynsels in die provinsie se dialekte nou verband hou met die verskillende grondtipes van Drente. Groot dele is met veengrond en ander met sandgrond bedek. Dit word weerspieël, nie alleen op leksikale gebied nie, maar ook op fonologiese gebied. In die veengebiede kom rekking van die *a* en van kort vokale in geslote lettergrepe meer voor as in die sandgebiede.

Die meeste woorde kom uit die hoofwoordsoorte, nl. selfstandige naamwoorde, werkwoorde, byvoeglike naamwoorde en bywoorde. Omdat die beroep van die mans oor hierdie tydperk meestal op die gebied van die landbou, soos byvoorbeeld die veenbedryf of veeboerdery was, of op die gebied van die een of ander ambag het die woordeboek baie woorde uit hierdie terreine. Daar is byvoorbeeld baie terme in die woordeboek opgeneem van die hoefsmid, die kleremaker, die klompemaker, die skoenmaker, die kuiper, die loodgieter, die messelaar, die meulenaar, die slagter en die timmerman. Die vroue was in hierdie tydperk weer meestal huisvroue en naaldwerksters. Die woordeskat lê verder op die gebied van maatskaplike verhoudinge, segswyses, spreekwoorde, liedjies en gebruike.

Die woordeboekartikel

Die volledigste woordeboekartikels van hierdie woordeboek onderskei drie hoofrubrieke, nl. (a) die trefwoord met grammatikale informasie en die dialek-

streek waarin dit aangetref word, (b) die variante en die streke waarin dit voorkom en (c) die betekenisdeel en voorbeeldsinne met die plek waar dit opgeteken is.

Die artikel **hantam** I sien byvoorbeeld soos volg daar uit: I de <-men> (ZOZ, MD, KVD, ZWZ). Ook **antam** (MD), **haantam** (ZW), **haantamme** (ZWN) = 1. kind dat overal met de vingers aanzit en ongezeglijk is *Een kind dat overal bijzit is een hantam* (And), *Ik snap niet dat ze dat jongie van heur metnimt, dat is jao zo 'n antam* (Hijk), *Dat is zo 'n hantam van een jong* (Sle)

Indien meer as een betekenis voorkom, word elke betekenis met voorbeelde toegelig. Daar is soms soveel as 47 voorbeeldsinne om die semantiese onderskeidinge by 'n enkele betekenis in verskillende dorpsgebiede te illustreer. Ook die idiomatiese gebruik word in die voorbeeldsinne geïllustreer, sonder dat dit as idiomaties aangedui word.

As trefwoord is telkens die dialekvorm van die dorp Sleen gekies. Daar was verskeie redes hiervoor, onder andere dat die woordeboek in Sleen begin is, die hoofredakteur in daardie omgewing gebore is en sy proefskrif oor die dialekte van Suidoos-Drente geskryf het. Verder was daar uit vorige dialeknavorsing reeds baie materiaal uit Sleen beskikbaar. Waar 'n woord in die Sleense dialek ontbreek, is een uit die Suidoos-Drentse sandgebied geneem en as daar ook nie een is nie, is die vorm met die hoogste gebruiksfrekwensie gekies.

Opvallend is verder die talle oorspronklike metaforiese en woordekonomiese komposita wat kenmerkend is vir dialeksprekers. Voorbeelde hiervan is:

fladderspul "erg geil gras"

dunderdagskrant "nuusblad van het dorp, gezegd van een persoon. De eigenlijke krant kwam nl. maandag, woensdag en vrijdag."

kattelikkie "zeer weinig"

In sommige gevalle is reekse komposita met dieselfde eerste komponent almal as aparte lemmas gedokumenteer, byvoorbeeld **baggelbak**, **baggelbult**, **baggelgeut**, **baggelhaak**, **baggeljongs**, ens. uit die veenbedryf.

Baie woorde is alternatiewe vorme van Standaardnederlandse woorde, soos **botter** (boter); **gutig** (guitig); **hiesig** (hees); **jaor / joor** (jaar), **liek** (lijk) en **behèurlijk** (behoorlijk). Opvallend is ook die talle umlautvorme **körf** (korf); **dörst** (dorst); **gres** (gras) en **hendig** (handig).

In die woordeboek is nie slegs dialektiese woorde opgeneem nie, maar ook standaardwoorde met standaardbetekenisse, bv. **ambacht** waarby die gelykvormige standaardkwivalent aangegee is, sonder betekenisomskrywing met enkele voorbeelde waarin die woord in dieselfde betekenis as in die standaardtaal gebruik word.

Enkele terreine waarop probleme ondervind is

(a) Aanduiding van gebruiksomvang en -frekwensie

Indien 'n woord slegs in enkele dialekgebiede voorkom, is die gebiede genoem. Sommige woorde kom egter slegs in 'n klein gebied voor, maar oorskry verskillende dialekgrense. Die sisteem van herkomsaanduiding waarop besluit is, kan nou die wanindruk laat dat die woord oor 'n groot gebied gepraat word, omdat dit in verskillende dialekgebiede voorkom. Daar is verder woorde wat oor 'n wye gebied aangetref word, maar slegs sporadies. 'n Geografiese aanduiding toon slegs aan dat 'n bepaalde woord in 'n sekere gebied voorkom, maar toon nie die digtheid van die voorkoms aan nie. Die gebruiksfrekwensie was ook nie 'n bepalende faktor by die opname van woorde nie. In die voorwoord word vermeld dat familiewoorde of woorde wat beperk is tot 'n enkele dorp ook in aanmerking gekom het, ook enkele woorde waarvan die leksikografe bewus was dat hulle by 'n individu ontstaan het en toe deur die radio of publikasies uitgedra is en byval gevind het by enkelinge.

(b) Die spelling

Die spelling is hoofsaaklik gedoen in ooreenstemming met die riglyne in 'n Drentse spellingboekie wat onlangs verskyn het, nl. *Drentse spelling: Een handleiding voor de schrijfwijze van de streektaal*, Assen 1987. Die uitgangspunt met spelling is dat dit so konsekwent moontlik moet wees, goed leesbaar, en sover moontlik aansluitend by die spelling van Standaardnederlands. Daar is dus nie gepoog om die spelling erg foneties aan te gee nie, want dit sou moeilik leesbaar gewees het en die leser verwar het. Dit lyk egter of hierdie beleid hier en daar gelei het tot 'n taamlik onjuiste weergawe van die uitspraak. Sch aan die begin van 'n woord word byvoorbeeld op sommige plekke as sk uitgespreek, maar daar is besluit om die spelling sch in alle gevalle te handhaaf. Dergelike uitspraakvariante word dus nie in die woordeboek aangedui nie, weens die beleid om so na as moontlik by Standaardnederlands se spelling te hou.

(c) Datering van leksikale items

Die probleem is verder dat die woordeboek so 'n lang periode dek. Daar was in hierdie tyd groot veranderinge in die woordeskat, veral in dié opsig dat sommige woorde verdwyn het en ander bygekome het. Die woordeboek maak nie voorsiening vir die datering van leksikale items nie. Die leser weet dus nie of 'n woord nog in 1950 in die woordeskat bestaan het en of dit miskien in 'n vorige eeu al uitgesterf het nie. Chronologiese beskrywings soos dat vorige

geslagte uit **tellers** geëet het, latere geslagte uit **schöttels** en die huidige geslag uit **borde** kan dus nie in hierdie woordeboek opgeneem word nie, weens die beperkte aard daarvan.

(d) Voorbeeldsinne

Die talle voorbeeldsinne met aanduiding uit watter dialek die betrokke woord kom, maak die woordeboek interessant. Waar die betekenis van die voorbeeldsin moeilik is om te snap, bv. in gevalle waar idiomatiese verbindinge voorkom, word dit meestal verklaar, bv. *die koe is der goed an* met verklaring "dik bevlees".

Ongelukkig is daar nie altyd duidelike voorbeeldsinne nie. By *daarde-drachts* ("voor de derde keer drachtig") byvoorbeeld, bevat die voorbeeldsin 'n onverstaanbare woord vir die oningewyde, nl. *mottie* *Hie verkochte mij een daarde-drachts mottie*.

Die indruk wat geskep word, is dat die voorbeeldsinne nie in die eerste plek aangegee word om die betekenis van die woord verder toe te lig nie, maar eerder net as 'n bewys dien dat 'n bepaalde toepassing van die woord iewers opgeteken is. Voorbeelde hiervan kom by die volgende woorde voor: *femelkonte* ("iemand die te pas en te onpas vrome praatjies ten beste geeft") *Wat is het een femelkonte* en *fiebilefratsen* ("onzinnige praatjies, uitvluchten, gekke grap-pen") *Wij bint aal hiel wat fieebilefratsen tegenkommen*. Veral in die gevalle van woorde sonder verklarings, soos *bakkeran*, maar slegs met 'n streeksaanduiding en verder twee voorbeeldsinne met plekaanduiding, is dit vir 'n buitestaander onmoontlik om agter te kom wat die woord beteken uit 'n voorbeeldsin soos: *Aj een leeg nummer trökken mit 't lotten veur de dienst, dan waaj bakkeran*.

Interessante gegewens

Opvallend is die gevalle waar daar 'n Standaardnederlandse vorm en daarnaas 'n dialektiese vorm is, bv. *leeuw* versus die dialektiese *leeuwerd* in die uitdrukking *lettert of leeuwerd* (kruis of munt). Verder het baie woorde, net soos in Afrikaans, 'n Standaardnederlandse betekenis en daarnaas ook 'n dialektiese gebruik, byvoorbeeld *amper* wat eerstens ooreenstem met die standaardtaal in die betekenis van "nouliks, nog maar net", maar tweedens 'n dialektiese waarde het wat ooreenkoms toon met die Afrikaanse betekenis, nl. "byna, nog nie heeltemal nie". Nog 'n voorbeeld waar 'n woord beide 'n standaard- en 'n dialektbetekenis het, is *complot* met standaardbetekenis "sameswering" en streeksbetekenis "groep" soos in die voorbeeldsin: *Der lop 'n hiel complot van die belhamels*.

Talle interessante woorde is opgeneem, soos die klanknabootsende *klabatsen* ("vallen") *Hij leut alles op de grond klabatsen* (Hy laat alles op die grond val), klankskilderende woorde soos *fiebilefansie* ("onzinnige praatjies, uit-

vluchten, gekke grappen") en volksetimologiese vervormings soos *èendeke-lèesten* ("eindelijk en ten laatsten").

Baie persoonsname maak ook die belangstelling gaande, byvoorbeeld: *klapzeiker* vir 'n "wandelende nuusblad, praatjesverkoper"; *klauterboks* as benaming vir "iemand die overal op klautert"; *daorel* vir 'n "suffig, vergeet-achtig persoon" en *drietkeutel* vir 'n "bangerd".

Daar word voorsien dat hierdie woordeboek van die Drentse dialekte in sy totaliteit, ten spyte van 'n tekortkoming hier en daar, 'n uitstekende naslaan-bron sal wees om die Drentse dialekte te leer ken.

G.S. van der Merwe
Departement Afrikaans en Nederlands
Universiteit van Stellenbosch
Suid-Afrika